
VICTOR NEUMANN

Istoricul și opera

Miodrag Milin

Florin Lobonț

(Editori coordonatori)

Cuprins

- 7 **Prefață**
Personalitatea istoricului și originalitatea operei
de Miodrag Milin
-
- 23 ***Tentațiile Europei***
Interviu realizat de Svetlana Cârstean (2003)
- 35 ***„Trecutul viitor“ sau despre reflecția critic-rațională a istoricului***
Interviu realizat de Ovidiu Pecican (2006)
- 45 ***De ce este utilă rescrierea istoriei României? De la povestirea naivă la istoria conceptuală***
Interviu realizat de Elena Solunca (2011)
- 51 ***Universitățile sunt nuclee de formare profesională***
Interviu realizat de Ovidiu Cocieru (2011)
- 59 ***Despre regăsirea de sine și întâlnirea cu Europa***
Interviu realizat de Laurențiu Ursu (2007)
- 85 ***Timișoara: capitală europeană a culturii în 2021***
Interviu realizat de Marius Cosmeanu (2017)
-
- 95 **Postfață**
Gândirea istorică între fapte și concepte: fragment dintr-o biografie intelectuală
de Florin Lobonț
-
- 105 ***Curriculum vitae***
- 113 ***Lista publicațiilor***
- 193 ***Ilustrații***

Tentațiile Europei

Svetlana Cârstean: *V-ați născut la Lugoj. Vă considerați norocos pentru că aparțineți lumii Banatului?*

Victor Neumann: Mi-ar plăcea să cred că Banatul a reprezentat pentru câteva secole un mod firesc de conviețuire a unui număr impresionant de comunități culturale și confesionale. În perioada copilăriei mele el s-a apropiat de ideea unui *melting pot*. De aceea e și foarte dificil – dacă nu chiar fals – să definești identitatea bănățeanului generației mele doar sau mai ales prin așa-numitul „grup etnic”. Eu cred că e cam fantezist acest concept de etnic, mai ales dacă mă raportez la ceea ce au brodat în jurul lui majoritatea culturilor central-sud-est europene. Identitatea izvorăște și din alte repere decât limba, istoria, religia, moștenirile sau cultura particulară. Ea izvorăște și din filozofie, norme comportamentale sau civilitate, administrație și legislație statale, cetățenie. Dacă acceptăm sensul mai larg al conceptului de cultură (și trebuie să-l acceptăm, el este un megaconcept), vom înțelege cât de relativă este identitatea privită dintr-un singur punct de vedere, local, regional, național, lingvistic, religios, pe care l-am invocat.

Prin urmare, este de dorit să mă explic de ce sunt norocos că m-am născut în această regiune. În primul rând, bănățenii nu au fost obișnuiți să speculeze în jurul numelui și al limbilor folosite de una sau alta dintre familii, așa cum se întâmplă adesea în alte regiuni ale României sau ale Europei. În al doilea rând, particularitățile lor comportamentale au o legătură cu administrația austriacă din secolele anterioare. În al treilea rând, coabitarea persoanelor și diverselor grupuri cultural-lingvistice nu s-a limitat la întreținerea unor relații pașnice. Poziția geografică a regiunii a facilitat întâlnirile dintre creștinii ortodocși și cei catolici, apropierea dintre civilizațiile austro-germană și turco-otomană, asocierea evreilor așkenazi și sefarzi. Aici s-a întâmplat cu adevărat o interferență a diverselor tradiții, generând un *melting pot*, unul dintre puținele și fericitele experimente europene ale timpului modern.

Dincolo de amintirile trăsături sociale bazate pe geografia locului, șansa mea a fost influențată enorm de coerența familiei în care m-am născut și unde am descoperit un proiect de viață, toleranță în raport cu alteritățile și o gândire liberală în relațiile cu propriul copil. În rest, cred că aparțin deopotrivă Banatului, Transilvaniei, României. Sunt bănățean, la fel cum sunt un intelectual român-european care a profitat (folosesc aici sensul pozitiv al termenului) de mediul divers al regiunii natale spre a se exprima original în practica istoriografică și în teoria istoriei. Tot astfel am învățat acel minim bun-simț potrivit căruia reacțiile umorale, injuriile, jocurile de cuvinte, etichetările, metaforele, nu suplinesc sărăcia de cunoștințe și n-au nimic în comun cu civilitatea. Nu văd nicio contradicție în a fi în același timp bănățean și român, după cum nu-mi este teamă că îmi voi pierde apartenențele menționate atunci când îmi asum și identitatea de cetățean al Europei. Dincolo de societatea și familia în care m-am format, ceva din conceptul de *Citoyen du Monde/Weltbürger/The Citizen of the World* cosmopolit mi-a fost sădit prin lectura îndelungată a luminiștilor. Probabil că așa se explică de ce m-am familiarizat fără dificultăți cu vechile biblioteci banato-transilvane, cu acelea ale Europei mediane și ale lumii flamande. Mă bucur ori de câte ori reușesc să-mi asum un nou element din setul de valori cultural și civilizațional european (aici e vorba de ceva mai mult decât de norocul geografiei) fără să mă tem că îmi voi pierde niciuna dintre identitățile asumate.

SC: *Ce a însemnat experiența „multiculturală” în copilăria și în tinerețea Dvs.?*

VN: Cred că locul nașterii și al copilăriei este unul care, într-o oarecare măsură, își spune cuvântul în formarea personalității fiecărui om. M-am născut la Lugoj, dar am copilărit în mai multe localități ale zonei de vest a României: Arad, Tileagd, Ineu. Cu alte cuvinte, sunt legat nu numai de Lugoj și Banat, ci, la fel de mult, de Partium (în vremea în care trăiam pe acele meleaguri i se spunea Crișana) și de Transilvania propriu-zisă. La Lugoj am petrecut toate vacanțele din clasa întâi și până în ultimul an de liceu, în vreme ce la Ineu am urmat cursurile școlii elementare și liceul. Sunt absolvent al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, deci, anii studenției i-am petrecut în cunoscutul oraș al Transilvaniei, despre ale cărui culturi, religii, limbi, straturi civilizaționale, dar și despre teribila sa tragedie umană din trecutul recent aveam să învăț abia după terminarea studiilor.

Mi-am însoțit părinții în repetatele și dificilele lor transferări

dintr-o localitate într-alta în căutarea unui convenabil loc de muncă. Tatăl meu a fost nevoit să-și schimbe de mai multe ori domiciliul în anii '50 ai secolului trecut, motivele bănuite de el și confirmate de studiile mele fiind originile burgheze, proprietățile confiscate de regimurile fascist și comunist în timpul războiului și după, orientarea cosmopolită a întregii noastre familii, studiile urmate la Universitatea germană din Praga în anii interbelici. Părinții mei, Andrei și Cătălina, s-au confruntat cu o mare insecuritate socială și profesională în anii de după al doilea război, efortul lor pentru supraviețuire luând întorsături dramatice și scurtându-le viața. Își asumaseră însă pe deplin responsabilitatea față de apariția mea pe lume. În pofida dificultăților, au găsit resursele sufletești, intelectuale și materiale spre a-mi oferi o fericită copilărie.

Mulțumită lor și bunicii din partea mamei, am avut ocazia să petrec fiecare vacanță – iarnă, primăvară, vară – în Lugojul natal. Întrucâtva, mă simțeam un copil al Lugojului, dar, în același timp, aveam și perspectiva aceluia ce venea din afară, ce trăia și în altă parte. Crișana și Transilvania sunt alte regiuni, cu graiuri și obiceiuri diferite comparativ cu acelea din Banat și cu alte priorități în pedagogia socială. Îmi aduc aminte cum la Ineu, de fiecare dată când eram întrebat care îmi este numele, partenerul de dialog presupunea îndată înrudirea mea cu familia baronului de la Arad, fostul proprietar al fabricii de textile și întemeietor al celebrei formații de *football*, UTA. Acest gen de întrebări și, îndeosebi, de asocieri speculative nu era întâlnit în Banat la niciun om simplu.

La Lugoj, bunica avea un apartament într-un imobil relativ bun, situat în vecinătatea casei Vidu, pe strada cu numele aceluiași admirabil compozitor. Ulterior, s-a mutat în casa Maier, în plin Corso. În anii '60-'70, Lugojul era încă foarte cochet, afișând o oarecare bunăstare în majoritatea gospodăriilor, lucruri de bun-gust și aspirații intelectuale specifice clasei de mijloc. Cultura urbei era una plurală. În toate locurile publice ale Lugojului, pe străzi, în școli și în grădinițe, în piețele de alimente, în parcuri și pe plaja de pe malul Timișului, populația vorbea mai multe limbi. Orașul – aidoma multor altora din Banat – trăia prin cele patru culturi lingvistice care i-au marcat îndelungata sa experiență: română, germană, maghiară și sârbă. Trăia prin mulțimea confesiunilor sale, uneori, amalgamate: ortodoxă, catolică, reformată, mozaică. Împreună cu mama, cu una dintre mătuși și cu bunica, am frecventat mai multe dintre bisericile orașului. Uniților (greco-catolicilor), regimul comunist le refuzase libera existență, dar frumoasa biserică a cultului – pe care uneori o frecventam de sărbători împreună cu mama, bunica sau una dintre mătuși – a continuat să fie numită de toți lugojenii „a

uniților“. La ce a servit o asemenea memorie colectivă? În 1990, prima biserică retrocedată greco-catolicilor de Nicolae Corneanu, mitropolitul ortodox al Banatului, a fost tocmai aceea de care vă vorbesc. Ea străjuiește splendida piațetă din fața vechii Prefecturi. Lugojul avusese una dintre cele mai reprezentative comunități greco-catolice pentru spiritualitatea Banatului și a Transilvaniei, una care data de la mijlocul veacului al XVIII-lea.

La fel de adevărat e că orașul trăia nu numai prin mulțimea culturilor și religiilor sale, ci și prin interferențele dintre ele sau, cum se exprima istoricul Fernand Braudel atunci când descria ori se referea la astfel de lumi, prin reciprocitatea serviciilor făcute. Breslele de meșteri le văzusem la lucru peste tot și în orice anotimp: în ele lucrau oameni ce proveneau din toate comunitățile și care munceau în beneficiul întregii obști lugojene. Comunicarea interpersonală era extraordinară, iar problema eventualelor incompetențe lingvistice era repede depășită prin exemplul practic și prin ritualul muncii împreună. În același Lugoj, am fost fascinat de piața de alimente. O însoțeam pe bunica, auzind-o vorbind cu producătorii-vânzători în graiul românesc al Banatului, în dialectul șvăbesc, în maghiara ce și-o însușise în anii Monarhiei Austro-Ungare și într-o aproximativă limbă sârbă la îndemâna (pe vremea aceea, ca și astăzi) multor localnici. Frumoasele țărânci comercializând propriile mărfuri agricole erau îmbrăcate în costumul lor popular provenind din satele câmpiei bănățene. „Cotărița“ (coșul) era plină ochi cu brânzeturi, smântână, unt sau cu legume și fructe. Competiția în vânzarea produselor cerea ca ele să fie cât mai curate, alimentele să răspândească miresme proaspete, iar ambalajul să fie cel puțin decent. Între florărese, nu știam care e țigancă și care nu este. Noblețea lor purta însemnele tuturor comunităților și a niciuneia în mod special. Aveam să înțeleg de-atunci că în comerțul cu flori – la fel ca în oricare altul – calitatea mărfii, cererea, oferta și banii contează, nu și identitatea producătorului-vânzător. În piață, pe stradă, în școli, în asociațiile de meseriași și în numeroasele baze sportive nimeni nu purta eticheta „străin“, pentru că nimeni nu era „străin“ tradițiilor spirituale, culturilor și civilizației locului.

Cititorii vor înțelege de ce insist să le spun că m-am simțit jignit ori de câte ori cineva avea curiozități excesive în legătură cu propria-mi identitate. E vorba de aceia ce mizau pe răspunsuri clare privind etnia, neamul, rasa, religia. Din păcate, aveam să constat în România tinereții mele și a anilor în care debutam în profesiunea de istoric (atât de marcată de orientările totalitare) că ideile inspirate

de fascism au supraviețuit sub bruma de marxism copiată de staliști. Flagelul nu făcuse comilitoni în toate statele est-europene, cu atât mai puțin ravagii ideologice similare proletcultismului românesc. Cât despre burg-urile din Banat ale anilor '60-'70 ai secolului trecut, ele nu păreau deloc dominate de limbaje discriminatoare. Cu excepția perioadei războiului, când grupusculă legionare de orientare etnic-naționalistă și-au făcut simțită prezența, Lugojul n-a avut mania identitară. Fiecare meseriaș, agricultor, vânzător, cumpărător cunoștea prea multe despre celălalt, știa prea bine graiul celuilalt (exemplul bunicii l-am descoperit în multe medii sociale) spre a se lăsa atras în mrejele propagandei neo-tribale. Respectul pentru alterități de tot felul, ca și convergențele, a reprezentat o realitate excelent cultivată de lugojenii și băănătenii copilăriei mele. E adevărat, acesta era un fel de a fi contrar curentului oficial al timpului, contrar protocronismului cultivat de regimul Ceaușescu și care a readus în centrul atenției ideile fasciste din deceniile interbelice.

Părinții au fost tot lugojeni – unul provenea din așa-numita parte românească a orașului, iar celălalt, din așa-zisa parte germană. Timișul despărțea cele două zone. Podurile păreau construite de o veșnicie... În timp – toate aceste experiențe și informații acumulate – mi-au structurat reflexele. Ceea ce a fost mai important a fost faptul că ele au contribuit – nu în ultimă instanță mulțumită studiilor de istorie și filozofie – la formarea unei perspective proprii asupra identității culturale a României și a regiunilor central-sud-estice ale Europei. Ideea convergențelor culturale, ca și aceea a lui *Homo Europaeus*, conținutul cărților scrise înainte de 1989 au izvorât din înțelegerea și asumarea intelectuală a modelului amintit. Banatului și Lugojului le datorez clarviziunea asupra punților între culturi, religii, tradiții și civilizații. Ar fi de dorit să spun că aici este în discuție mult mai mult decât problema unei regiuni în sine. Eu nu am prelucrat moștenirile și informațiile în sensul vechilor teorii identitare și al unui patriotism local de secol al XIX-lea, astăzi cu totul desuet. Modelul istorico-cultural al spațiului de obârșie m-a ghidat întrucâtva în analiza și comentariile critice privind faptele și evenimentele trecutului, în relecturarea și rescrierea istoriei.

Din punct de vedere ideologic, am observat că statele și națiunile din Europa Central-Sud-Orientală au nevoie mai mult decât oricând să-și identifice în propriul trecut ideea de coabitare pașnică și de integrare într-o Europă unită. M-am bucurat să descopăr în eseurile romancierului Mircea Cărtărescu o înțelegere de acest fel asupra Balcanilor. Cu alte cuvinte, agreez particularitățile, dar nu în dauna convergențelor dintre ele. Eu nu văd România izolată de context sau

prin lentila centru-provincie, cum nu văd relația Est-Vest prin prisma a două Europe. Un alt scriitor, e vorba de Vaclav Havel – format la școala filozofului Jan Patočka – a scris și a vorbit excelent despre europenitatea noastră, a acelora care am trăit dincoace de Cortina de Fier, într-un spațiu artificial creat și subordonat ideologiei și politicilor de inspirație sovietică. Istoria regiunilor europene situate la poli geografici opuși nu conține rupturi majore, în pofida experiențelor istorice diferite. În tot cazul, nu reflectă o altă Europă din punctul de vedere al culturii și religiei, al traiectoriilor ideologice moderne, al diplomațiilor statale și al valorilor culturale fundamentale.

SC: Ați descoperit în dumneavoastră înșivă, traversând această experiență, prejudecăți și rezistențe la diferențele identitare ale celor din jur?

VN: Uneori, da. Mai ales dacă nu cunoșteam ceva, dacă eram pentru prima oară confruntat cu un gen de alteritate. Am fost însă mereu tentat să mă autoexaminez și să revin asupra unei atitudini sau alteia. De pildă, nu mi-a fost ușor să mă obișnuiesc cu ideea că sunt oameni mai bogați decât mine. Nu mi-a fost ușor să admit diferențele de statut social, mai ales atunci când acestea erau rezultatul unor relații privilegiate și nu al unor prestații profesionale exemplare. După un exercițiu de gândire, am reușit să surmontez un atare handicap și să privesc detașat lucrurile. Cât despre prejudecăți și rezistențe la diferențele lingvistice, religioase, fizice, nu îmi aduc aminte să le fi avut. Dimpotrivă, m-a atras orice fel de diferență până la a o cultiva.

SC: Vorbeați la un moment dat, într-un articol despre Proclamația de la Timișoara, despre inteligenția timișoreană și despre cea bucureșteană. Ce desparte/apropie aceste două cercuri?

VN: E o ocazie potrivită nu doar să reamintesc câteva aspecte conținute în studiile din cartea *Ideologie și Fantasmagorie* (Polirom, 2001, RAO, 2015), dar să adaug alte noi informații și interpretări. Inteligenția timișoreană a jucat un rol aparte în perioada comunistă. Proclamația de la Timișoara este un document important pentru a înțelege mersul administrației politice în România după răsturnarea regimului Ceaușescu. Va veni timpul când se va recunoaște valoarea lui, la fel ca și meritele unei populații care a transmis astfel un mesaj ideologic înnoitor. Unul dintre principalii autori – e vorba de regretatul George Șerban, concitadinul și congenerul meu cu un spirit mai rebel ca

al altora – avea bagajul de cunoștințe necesar spre a formula revendicările Proclamației. Nicio analiză serioasă asupra istoriei și mai ales asupra istoriei ideilor politice românești din anii 1990 nu va putea să ignore conținutul Proclamației de la Timișoara. Îmi aduc aminte că mulți ani înainte de a redacta Proclamația, Șerban mă vizitase spre a discuta unele teme din istoria României și din istoria europeană. Împrumutul unor cărți și lungile schimburi de opinii se concentraseră asupra Revoluției franceze de la 1789, a pașoptismului european și a mișcărilor politice postbelice din statele central și sud-est europene. În 1990, aveam să înțeleg mai bine la ce i-au servit o parte dintre acestea.

Este util, cred, să știm mai multe despre Timișoara acelor ani, spre a vedea ce fel de diferențe existau față de mediile social-culturale din capitală. Înevicinarea cu Iugoslavia, Ungaria și Austria nu a fost nicicând trecută cu vederea de timișoreni. Grație profesării mai multor limbi regionale și internaționale, receptării informațiilor prin intermediul televiziunilor și radioului din statele vecine României, deci mulțumită relațiilor cu lumea de dincolo de ferecata graniță, cetățenii orașului s-au simțit mai aproape de Occident. Aspirațiile spre libertate și spre o viață materială decentă erau mai serios luate în seamă la Timișoara decât la București. Firesc, ele fuseseră asumate și de inteligența locală, nu doar de un segment social mediu educat. Un exemplu: în a doua jumătate a anilor '80, în cercurile bucureștene relativ instruite în politică se vorbea mult despre politica lui Gorbaciov și despre reforma regimului sovietic, despre ideea de libertate înțeleasă în spiritul Moscovei, în vreme ce la Timișoara atracția se îndrepta spre rezistența sindicală poloneză, spre ideologiile profesate de Michnik în Polonia și de Havel în Cehoslovacia, spre rezistența intelectuală antitotalitară din Ungaria. În timp ce la București, noul discurs de tip perestroika era asumat de persoanele educate din mijlocul Partidului Comunist, la Timișoara, articularea ideilor contrare regimului totalitar comunist se discuta în cercurile inițiate de profesorul Eduard Pamfil (congener al lui Noica, situat la antipodul filozofiei acestuia), una dintre cele mai strălucite minți ale Timișoarei și ale României din a doua jumătate a secolului al XX-lea, intelectual format la izvoarele culturii Europei Occidentale. Problemele reale ce confruntau societatea statului român erau puse pe tapet și în mediile confesionale timișorene, mai puțin uniforme comparativ cu acelea de la București. Un exemplu notoriu l-a reprezentat activitatea bisericii reformato-calvine sub patronajul spiritual al pastorului László Tőkés. Ea s-a remarcat prin exprimarea curajului civic, prin mesajul de

opozitie față de deciziile regimului și prin ecoul internațional. Acolo a fost aprinsă scânteia care a atras populația Timișoarei la marile revolte împotriva sistemului comunist-naționalist al lui Ceaușescu.

Cercurile de scriitori, artiști, profesori ai orașului Timișoara s-au exprimat adesea pe teme politice. Ele au avut ceva deosebit prin aceea că înțelegeau mai bine nuanțele ideologice și aveau tradiții cultural-politice mai diversificate în raport cu mediile bucureștene. Aveau noțiuni de marxism bine structurate și se aflau sub influența directă a social-democrației occidentale. În anii '70 scriitorii de limbă germană formaseră un cenaclu sub numele *Aktionsgruppe Banat*, dând un excelent exemplu în sensul menționat. Unii dintre liderii grupului au intrat în detenție pentru ideile lor. Atenție, e vorba de idei de stânga! Ceea ce este la fel de important de reținut – am remarcat aceasta într-un alt studiu publicat în cartea mea *Between Words and Reality* (The Council for Research in Culture and Values, The Catholic University of America, Washington, D.C., 2001) – este civismul locuitorilor Timișoarei. La nivelul anului 1989, acesta a fost foarte important generând acel act spontan formidabil de solidaritate cu Tőkés și de demonstrație de masă împotriva regimului totalitar. Desigur, fiind un centru fără putere administrativă, politică și militară, dependent în foarte multe privințe de sistemul decizional al statului centralizat și totalitar, Timișoara nu putea să săvârșească și schimbarea propriu-zisă a regimului. Tocmai de aceea, cunoașterea aspectului complementar jucat de cele două orașe în schimbările politice din 1989, îmi pare un mod rațional de a vedea lucrurile.

SC: *Este oare multiculturalitatea din vestul țării mai autentică decât cea din capitală?*

VN: Fiecare urbe poate fi privită prin prisma autenticității sale. Multiculturalitatea din vestul țării are o anumită relație cu aceea din capitală. Există însă în oricare habitat din oricare localitate a țării noastre o anume acumulare istorică, pe care nu o putem ignora decât cu riscul falsificărilor. Când mă refer la acumulare istorică, mă gândesc la experiențele predecesorilor noștri. Oricât de centralizat a fost sistemul administrativ românesc promovat prin Constituția din 1923, trebuie știut că imperiile au lăsat urme în felul de a fi al comunităților, mai ales al acelor urbane, în organizarea socială, în culturile financiară și juridică. Ele sunt vizibile într-un fel în multiculturalitatea de la București și, într-altul, în aceea din orașele din vestul României. Sunt și numeroase asemănări de-o parte și de alta a Carpaților, o sumă de caracteristici